

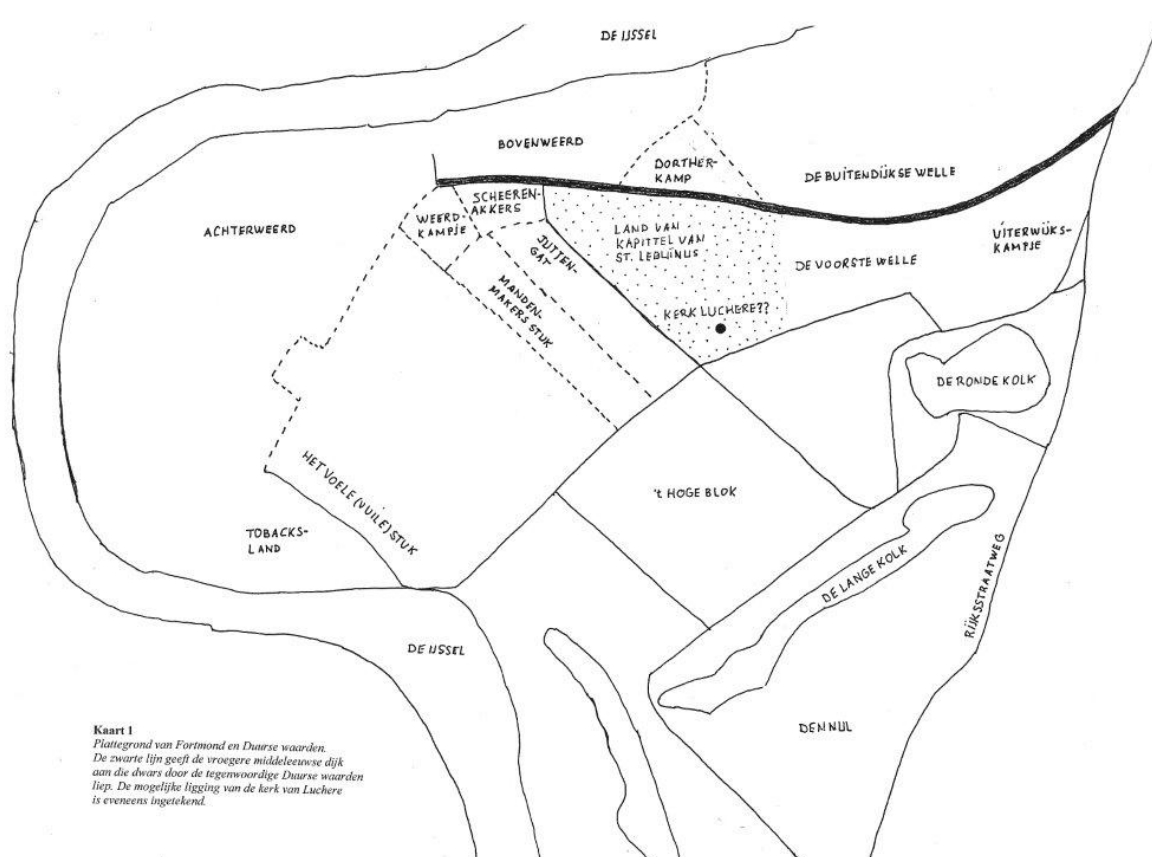
Lag de verdwenen kerk van Luchere in de Duurse waarden? Een gewaagde hypothese.

We hebben in de archieven van het kerspel Olst overtuigende aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van een vroegmiddeleeuwse rivierdijk, die dwars door de tegenwoordige Duurse waarden moet hebben gelopen en de rivierdijk bij Scherpenzeel verbond met de hoog en droog gelegen Achterweerd op Fortmond. Meteen achter deze dijk lag mogelijk de verdwenen parochiekerk van Luchere. De naam Luchere moet nauw verbonden zijn geweest met de hof van de bisschop van Utrecht, die in de Vroege Middeleeuwen in het tegenwoordige Duur was gelegen

Een rivierdijk in de Duurse waarden

Er zijn ten minste vier argumenten die aannemelijk maken dat er in de twaalfde en dertiende eeuw een dijk dwars door de tegenwoordige Duurse waarden liep. Ten eerste, het oud-rechtelijke archief van Olst bevat enige overdrachtsakten waarin melding wordt gemaakt van percelen grond die zijn gelegen aan de “oldedick”. Deze akten dateren uit de zeventiende en achttiende eeuw, toen overblijfselen van de vroegere dijk wellicht nog herkenbaar waren in het landschap.

We wijzen verder op de veldnaam “buitendijkse Welle” die tot de negentiende eeuw algemeen gangbaar was voor een gebied dat lag tussen de vroegere dijk en de IJssel. Zie ook kaart 1.

Daarbij komt nog dat “welle” in de middeleeuwen de betekenis had van wal of oever. Denk bijvoorbeeld aan de Welle langs de IJssel in Deventer. Misschien werd de dijk in de Duurse waarden ook als weg gebruikt. De hier gesuggereerde ligging van de dijk komt bovendien nauwkeurig overeen met een lange, aaneengesloten perceelgrens op de kadastrale kaart van 1832. De vermoedelijke loop van de dijk is op kaart 1 aangegeven.

Aangenomen mag worden dat niet alleen het noorden van het gebied (nu de Duurse waarden genoemd) maar ook het zuiden (Fortmond) door een dijk werd beschermd. We hebben daarvoor weliswaar geen bewijzen gevonden, maar het had uiteraard weinig zin om alleen de noordzijde te beschermen en het rivierwater aan de zuidzijde ongehinderd te laten binnenstromen. Daarom ligt het voor de hand dat men het hele gebied van Fortmond en Duurse waarden tijdens de Vroege Middeleeuwen, waar nodig, met dijken had afgeschermd. Deze vroege dijk was hoogstwaarschijnlijk bedoeld om het stroomgebied van de IJssel in te perken en zodoende nieuwe cultuurgrond op het water te winnen, dus niet in de eerste plaats om bestaande landbouwgrond tegen opdringend water te verdedigen. Men wilde juist het water van de IJssel verder terugdringen. Van de tiende tot en met de dertiende eeuw was in onze streek sprake van een opvallende toeneming van het aantal ontginningen, ook in het IJsseldal werd steeds meer woeste grond ontgonnen en geschikt gemaakt voor landbouw en bewoning.

Luchere: parochie en kerk

In de Vroege Middeleeuwen moet er een gebied langs de IJssel in Midden-Salland zijn geweest dat men “Luchere” noemde. Uit oorkonden blijkt dat deze naam verwijst naar een parochie én naar een nederzetting binnen de grenzen van de parochie, maar ook naar een kerk die zich dicht bij de nederzetting bevond. De parochie werd in het midden van de dertiende eeuw opgeheven en daarmee verdween de naam Luchere voorgoed uit beeld. Dat geldt merkwaardig genoeg ook voor de naam van de nederzetting die kennelijk zeer nauw met de parochie was verbonden.

De kerk van Luchere, aanvankelijk een eigenkerk van de Utrechtse bisschop, wordt in de omgeving van Fortmond/Den Nul/Duur gesitueerd, een gebied waar de bisschop een eigen hof of curia bezat met een omvangrijk grondbezit. De boeren en arbeiders van de hof vormden wellicht de oudste kern van de parochie Luchere. Het bedehuis werd in 1139-1156 geschonken aan het kapittel van St. Lebuïnus te Deventer. Voorzover ons bekend bezat het kapittel tegen het einde van de Middeleeuwen slechts één stuk grond in het gebied van Fortmond/Den Nul/Duur. Dat lag binnendijks aan de vroegere rivierdijk, in de Duurse waarden, tussen de huidige Fortmonderweg en Barloseweg. Zie kaart 1. Mogelijk lag de kerk van Luchere ooit op deze plek.

Dat gebied aan de Barloseweg is tegenwoordig nogal moerassig en vrijwel ongeschikt is voor bewoning. Dat moet in de Vroege Middeleeuwen anders zijn geweest. Het stroomgebied van de IJssel was in die tijd erg breed, de rivier waaierde vermoedelijk uit over een brede strook land aan weerszijden van de hoofdgeul, waardoor zich ondiepe nevengeulen hadden gevormd. Het waterpeil van de rivier was doorgaans laag, mede door een daling van de zeespiegel langs de kust die de snelle doorstroming van het water van de IJssel bevorderde. In dit verband is van belang dat men het gebied ten zuiden van de Duurse waarden Vortmen noemde, later verbasterd tot Fortmond, een naam die verwijst naar een voorde of doorwaadbare plaats in de rivier.

Verplaatsing van de dijk

Volgens onze redenering lag de kerk van Luchere dus aan de rand van de kerkelijke gemeente in een pas ontgonnen gebied. Dat lijkt een nogal excentrische ligging voor een parochiekerk, tenzij ook nederzettingen aan de overzijde van de IJssel, zoals Welsum, tot de parochie behoorde.

Die ligging biedt echter een goede verklaring voor de plotselinge verdwijning van de kerk in de loop van de dertiende eeuw zonder zichtbare sporen na te laten. Zeker is dat het waterpeil van de IJssel in de loop van de Middeleeuwen geleidelijk aan begon te stijgen en de dijken steeds zwaarder op de proef werden gesteld. Het is dan ook goed mogelijk dat een dijkdoorbraak in dit kwetsbare gebied tot een catastrofe heeft geleid, waarbij kerk en omliggende gebouwen en landerijen zijn verwoest.

Iets dergelijks moet ooit zijn gebeurd, omdat anders niet is te verklaren dat de vroegmiddeleeuwse rivierdijken rondom Fortmond en Duurse waarden werden verplaatst naar Den Nul. Deze nieuwe dijk loopt even ten westen van Den Nul, bijna evenwijdig aan de Rijksstraatweg. De oorspronkelijke dijk was kennelijk niet langer bestand tegen de kracht van het stijgende water en daarom moest men noodgedwongen een groot deel van het gebied van Fortmond en Duurse waarden (was dit misschien het in een oorkonde genoemde Lugghermaede of “hooiland van Luchere”?) prijsgeven aan de rivier.

Luchere: nederzetting

Het lijkt er op dat de Utrechtse bisschop de kerk van Luchere heeft laten bouwen in een uitloper van zijn grondbezit in de Duurse waarden. De naam “Duurse waarden” duidt erop dat dit gebied van oudsher tot de buurschap Duur hoorde en dus ook tot de hof van de Utrechtse bisschop, waar uit de buurschap Duur is ontstaan. Was Luchere misschien de vroegere naam van de bisschoppelijk hof of van het gebied waar de hof was gelegen en is die naam later overgegaan op de parochie?

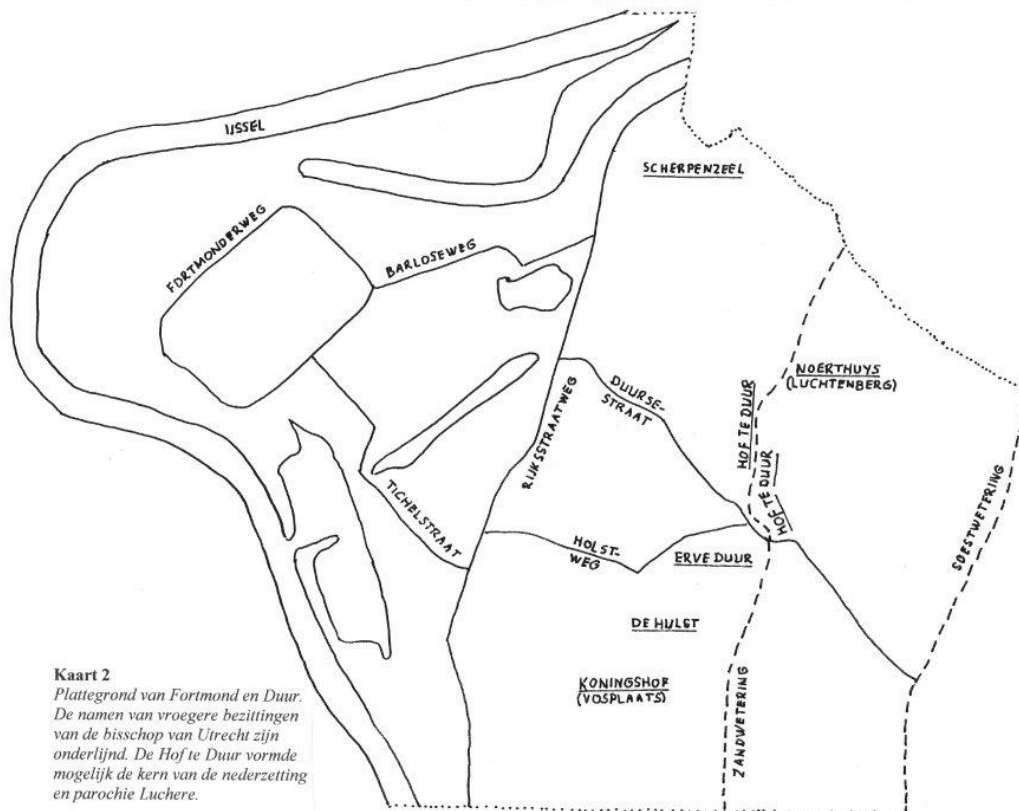
We kunnen de ligging van Luchere wat preciezer bepalen, als we erin slagen de vroegmiddeleeuwse tienden van het kapittel van St. Lebuïnus in Fortmond en Luchere thuis kunnen brengen. Dat lijkt mogelijk omdat St. Lebuïnus aan het begin van de negentiende eeuw nog altijd veel tienden in Fortmond en omgeving bezat, die bovendien nauwkeurig zijn omschreven. Volgens een gedetailleerde specificatie hadden de tienden deels betrekking op bij naam genoemde landerijen in Fortmond/Den Nul en voor een ander deel op landerijen die op het grondgebied van de toenmalige buurschap Duur lagen, zoals de Duurse waarden, Scherpenzeel en de omgeving van Hulst. Dit kan erop wijzen dat we de raadselachtige nederzetting Luchere inderdaad in en rondom Duur moeten zoeken.

Er woonden personen van hoog maatschappelijk aanzien in Luchere. Een aantal trad op als getuige bij de overdracht van onroerende goederen door de bisschop van Utrecht, zoals Burchardus de Ilburg, een verwant van bisschop Wilbrandus, en Theodericus de Luchere. Zij waren vermoedelijk leenmannen van de bisschop. Opmerkelijk is dat driekwart eeuw later ene Theodericus de Duur in precies hetzelfde gebied woonde. Toeval? Of gaat het hier om een nakomeling van Theodericus van Luchere die zijn bijnaam, na opheffing van de hof, heeft gewijzigd in Duur?

Tot slot

We krijgen pas in de veertiende eeuw voor het eerst een goed beeld van de enorme omvang van het landbezit van de Utrechtse bisschop in Duur en omgeving. De hof was toen al ontbonden en opgesplitst in afzonderlijke

goederen. De nieuw gevormde leengoederen werden in de Late Middeleeuwen aangeduid als erven, met uitzondering van één leengoed dat men in de leenregisters “de hof van Duur” noemde. Dat was mogelijk een verwijzing naar de oorspronkelijke hof of curia, de kern van het bisschoppelijke bezit in dit gebied. Mogelijk bevond de hof zich ooit op het uiteinde van een grote dekzandrug dicht bij de Zandwetering. Zie kaart 2.

Kaart 2
 Plattegrond van Fortmond en Duur.
 De namen van vroegere bezittingen
 van de bisschop van Utrecht zijn
 onderlijnd. De Hof te Duur vormde
 mogelijk de kern van de nederzetting
 en parochie Luchere.

De naam Luchere is na opheffing van de hof in onbruik geraakt, vermoedelijk in de loop van de dertiende eeuw. In dezelfde periode werd ook de parochie ontbonden en verdween de kerk van Luchere definitief uit beeld. Door het (vrijwel) samenvallen van de opheffing van hof en parochie is waarschijnlijk te verklaren dat de naam Luchere vanaf de dertiende eeuw volledig uit de archieven is verdwenen. De opgesplitste bisschoppelijke goederen kregen nieuwe namen zoals Duur, Noerthuys, Scherpenzeel en Hulst, terwijl de parochie Luchere werd onderverdeeld in kleinere kerkelijke gemeenten die werden vernoemd naar de nederzettingen (Olst, Wijhe), waar de nieuwe parochiekerk werd gesticht.

Voor een toelichting op de veronderstelde locatie van Luchere in de omgeving van Fortmond/Den Nul/Duur, op grond van vroegmiddeleeuwse oorkonden, verwijzen we kortheidshalve naar een eerder artikel in dit tijdschrift: J.D. Hilferink, “Het raadselachtige kerkdorpje Luchere” (december 2008).